

УДК 378.011.3–051:36

Короткова Р.І., Кірмуц Є.О.

СФОРМОВАНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПОКАЗНИКА ГОТОВНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто поняття «компетентності» в аспекті соціально-педагогічної роботи; визначено поняття «професійна компетентність» і охарактеризовано ключові складові професійності майбутніх фахівців соціальної сфери: соціального педагога та соціального працівника. Визначено, що для успішності соціально-педагогічної діяльності вагомим є соціально-педагогічна компетентність як показник професійності. Відповідно до ключових і базових складових соціально-педагогічної компетенції основною складовою є комунікативна компетентність, яка є показником сформованості професійної складової «Я-концепції» та готовності до професійної діяльності.

Ключові поняття: професіоналізм, критерії професіоналізму, компетентність, базові характеристики компетентності, ключові компетентності, професійна компетентність, показники професійної компетентності, професійно-педагогічна компетентність, комунікативна компетентність, соціальний педагог, соціальний працівник.

Підготовка професійних працівників соціальної сфери, соціального педагога та соціального працівника, – одне з головних завдань саме у системі соціально-педагогічної освіти. Сучасність вимагає нового погляду і нового наукового обґрунтування цілісної дидактичної системи підготовки соціальних педагогів, пошуку нових форм і засобів навчання, самонавчання, адекватних вимог до рівня підготовки фахівця.

Оволодіння професією соціального педагога передбачає проходження ряду необхідних етапів у формуванні майбутнього професіонала, які обумовлені певними закономірностями та професійними, науково-методичними та етичними вимогами. Кожний педагог-професіонал проходить процес професійного становлення – від особистісного становлення (самовизначеності і згодом професійної самовизначеності, актуалізації та самоактуалізації, становленню професійної компетентності) та професійної підготовки (виконання навчальної і навчально-практичної діяльності, проходженню професіоналізації та прояв себе у професійній сфері) до професіоналізму.

Н. Кузьміна визначає професіоналізм як міру засвоєння та оволодіння людиною сучасними професійними методами та прийомами вирішення професійних завдань та діяльність фахівця.

Науковець визначає основні критерії (показники) професіоналізму:

- володіння професійними знаннями про зміст, об'єкт і засоби праці (діяльності);
- володіння спеціальними професійними вміннями на підготовчому, виконавчому, підсумковому етапах діяльності;
- оволодіння фахівцем спеціальними властивостями, що дозволяють здійснювати процес діяльності й отримувати заплановані результати.

Сучасна система вищої освіти ставить перед собою ключові завдання щодо професійної підготовки майбутніх компетентних фахівців соціальної сфери: становлення студента як майбутнього суб'єкта праці, який має сформовані сучасні знання, вміння та навички для успішної професійної діяльності; формування професійно-особистісних психологічних якостей соціального педагога, який здатен виконувати поставленні перед ним професійні цілі. В сукупності, окреслені завдання є алгоритмом щодо досягнення високого рівня професіоналізму соціального педагога та сформованості його компетентності.

Метою даної статті є глибинний аналіз дефініцій «компетентність» і «професійна компетентність» у значенні соціально-педагогічної роботи, висвітлення особливостей професійної комунікативної компетентності як якісного показника готовності фахівців соціальної сфери до професійної соціально-педагогічної діяльності.

Термін «компетентність» розглядається у дослідженнях, Д. Годлевської, Е. Зеєра, І. Зязюна, А. Капської, І. Козич, З. Курлянд, І. Плужник та ін.

Термін «компетентність» науковці розглядають як сукупність теоретичних знань і практичних умінь, які необхідні для результативної професійної діяльності (вміння аналізу отриманої інформації та її практичне застосування, прогнозування щодо професійної діяльності та можливих наслідків тощо). Як володіння знаннями та вміннями, що дозволяють висловлювати професійні судження, оцінки та думки. Як таку властивість особистості, яка є ключовою до самореалізації та саморозвитку індивіда. Або як здатність спеціаліста до діяльності.

Також є твердження, що компетентність – це професійна готовність спеціаліста, яка потрібна для вирішення поставлених завдань і виявлення результатів діяльності і утворюється внаслідок обізнаності з певною системою професійної інформації. Дана обізнаність передбачає вивчення предмету, факту, ситуації тощо засобами вербальної і невербальної комунікації.

Окрім обізнаності спеціаліста щодо його професійної діяльності і здатності реалізуватись на основі знань, умінь, навичок також необхідно володіти технологіями і методами професійної діяльності.

На думку Е. Зеєра, компетентність – це знання особистості, яка виконує професійну діяльність, способами і засобами досягнення поставлених цілей у діяльності, а також відповідні вміння і навички в сукупності з досвідом, які в теоретико-практичній підготовці до реалізації в практичній діяльності були сформовані на рівні функціональної грамотності [4].

Науковець Г. Селевко розглядає компетентність як «інтегративну якість особистості, що виявляється в сукупній здатності і готовності її до діяльності, яке базується на здобутих теоретичних знаннях і практичному досвіді в процесі навчання, позанавчальної діяльності і соціалізації; ця якість зорієнтована на самостійне і успішне виконання професійної діяльності» [9, с. 141-142].

У дослідженнях міжнародних науковців компетентність розглядається в контексті інтегрованого підходу: «Компетентність – системна цілісність, яка інтегрує особистісні (психологічні), візуальні (зовнішні) та інструментальні (комунікативні) особливості і компоненти» [11, с. 28].

Експерти програми «DeSeCo» («Визначення та відбір компетентностей: теоретичні і концептуальні засади») у терміні «компетентність» визначають успішну здатність задоволення індивідуальних і соціальних потреб, а також діяльність і виконання професійних обов'язків.

У останніх наукових дослідженнях міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи та ін.) ключовою проблематикою є аспекти

компетентнісно зорієнтованої освіти, в основі якої лежить формування загальних та фахових компетентностей і компетенцій майбутніх фахівців (світоглядна, громадянська, комунікативна, інформаційна, самоосвітня, методологічна, психолого-педагогічна, методична, творча, предметна, операційна і рефлексивна компетентності).

У міжнародному стандарті ISO 9000:2000 «Системи управління якістю» визначено, що компетентність «є доведеною спроможністю застосовувати здобуті знання і вміння у професійній діяльності» [10, с. 28].

Узагальнюючи трактування терміну «компетентності» таких науковців, як В. Свистун, В. Ягупов, Ю. Татур, Т. Волобуєва, Г. Данилова доцільно виокремити такі особливі змістові одиниці. Компетентність – це складна інтегративна якість особистості, яка в свою чергу відображає готовність до професійної діяльності як цілісної діяльнісної властивості; є сукупністю перш за все когнітивного компоненту в структурі свідомості людини, при цьому є цілісною інформаційною системою, що забезпечує повноцінне соціальне буття і реалізацію компетенцій; є здатністю фахівця приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов'язків.

Безумовно, компетентність проявляється безпосередньо в ситуації та під час здійснення професійної діяльності, при цьому має характерні ознаки. Якщо діяльність не має певних ознак та її неможливо конкретно охарактеризувати, то це не є компетентністю, – це прихована можливість. Компетентність здійснюється безпосередньо в конкретних умовах та реалізується в конкретній професійній діяльності.

Аналізуючи сучасні підходи розуміння даної дефініції українськими науковцями можна виявити інноваційні погляди та прогресивні аспекти подальшого наукового дослідження з даної проблематики.

І. Козич до трактування терміну «компетентність» підходить багатоаспектно: «з одного боку, коло повноважень, що визначає відповідальність у виконанні практичних завдань посадової особи, з іншого боку – це знання, уміння, досвід самої посадової особи, тобто готовність і здатність реалізувати конкретною особою це коло повноважень» [5, с. 74].

Авторський колектив навчального посібника з дисципліни «Педагогіка вищої школи» (під керівництвом З. Курлянд) так трактують поняття «компетентність». «Компетентність – це структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання за допомогою спеціальних навчальних технологій, що дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності» [6, с. 448]. Але Н. Бібік наголошує на тому, що сутнісне значення компетентностей та їх якісні ознаки багаточисельні, тому кожен науковець у своїй роботі намагається певним чином їх згрупувати [1, с. 49]. Так, наприклад, виділяють такі інваріанти терміну «компетентність»: професійна, педагогічна, психологічна, комунікативна, управлінська тощо. В свою чергу, структура професійної компетентності включає спеціальну, методичну та психолого-педагогічну складові.

Базові характеристики поняття «компетентність» за О. Савченко:

- компетентність виявляється завжди у певному контексті, у конкретних ситуаціях;
- компетентність завжди є результатом, вона характеризує те, що може зробити індивід;
- компетентність є мірою того, що індивід може зробити в конкретно визначений час (за певний відрізок навчання);
- компетентності мають рівневу природу, що обумовлено поступовістю,

поетапністю оволодіння ними.

Найбільш близьким по суті та змісту поняття «компетентність» розкриває у своїх працях А. Капська: «Компетентність спеціаліста соціальної сфери України – це феномен, який визначається обумовлений дією загальних, особливих і поодиноких закономірностей прояву цілеспрямованої творчої активності особистості у певній сфері праці: освітній, управлінській, виробничій, сімейній, дозвілєвій тощо» [2, с. 18].

Отже, опираючись на визначення «компетентність» вченими Д. Годлевською, Л. Долинською, А. Капською, О. Карпенко [2, С. 18-19], ми визначаємо компетентність соціального педагога як міру професіоналізму, яка розкривається у професійній діяльності у різних сферах суспільства, а також міру володіння професією і виконання обов'язків на рівні творчості.

Переважно усі науковці зазначають, що у поняття «компетентність» включає когнітивний аспект фахівця, його набуті під час навчання специфічні знання, вміння та навички, за допомогою практики сформована здатність до професійної діяльності та вирішення проблемних питань. Але при цьому цей термін має схожі понятійні дефініції з поняттям «професійної компетентності», «педагогічної компетентності». Найбільш ближчим нам за змістом є термін «професійно-педагогічна компетентність».

Професійна компетентність – це здатність та вміння використовувати засвоєні знання та вміння у професійній діяльності в необхідних ситуаціях на суб'єкт-суб'єктному рівні (взаємодія спеціаліста з іншими людьми) на творчому й дієвому рівні.

С. Гончаренко у термін «професійна компетентність» включає «сукупність набутих знань, умінь та навичок, які необхідні для професійної діяльності: аналіз та прогнозування результатів соціально-педагогічної діяльності, збір та обробка інформація та подальше планування діяльності» [7, с. 149].

А. Богуш визначає такі показники, що свідчать про сформованість професійної компетентності – знання, вміння, навички, креативність, здатність творчо вирішувати завдання, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль.

Науковець І. Козич «професійну компетентність» визначає як інтегральну професійно-особистісну характеристику, яка визначає психофізичну дієздатність до педагогічної діяльності відповідно до визначених і прийнятних в суспільстві норм, стандартів та вимог; є сукупністю знань та вмінь, які визначають результативність і професійність праці [5, с. 74-75].

На думку М. Фіцули професійна компетентність спеціаліста можлива лише за наявності ціннісних орієнтацій та мотивів його діяльності, самопізнання та пізнання навколишнього оточення, сталих взаємозв'язків та комунікації особистості з соціальним середовищем (суспільством), у якому перебуває; мотивація до розвитку власного творчого потенціалу.

У дослідженнях О. Губарева значення терміну «професійна компетентність» розкриває в єдності професійно-діяльнісних аспектів: наявність та сформованість вузькоспеціалізованих професійних знань та вмінь та організаторських якостей щодо планування та прогнозування результатів діяльності та у разі виявлення проблем алгоритмів їх вирішення, володіння та використання у роботі нормативно-правових документів та ведення звітної документації, застосування у діяльності сучасні інформаційно-комунікаційні технології [10].

Професійну компетентність Л. Мітіна розглядає в гармонійному співвідношенні елементів дієвої і комунікативної підструктур. Як зазначає науковець, дієва підструктура вміщує знання, уміння, навички, яка тісно поєднується з комунікативною структурою через методи і прийоми реалізації практичної діяльності через спілкування, мовленнєву культуру, розвиток особистості.

Професійна компетентність – це комплексна характеристика спеціаліста, яка проявляється в конкретній професійній діяльності (включає спеціалізовані знання, уміння, навички) та визначається наявністю психолого-особистісних якостей (здібності, особистісні властивості, мотивація та досвід) [10].

А. Маркова у терміні «професійна компетентність» більше акцентує увагу саме на дотриманні професійних стандартів. Професійну компетентність вона розглядає як обізнаність педагога про знання й вміння та їх нормативні ознаки, які необхідні для виконання цієї праці; володіння психологічними якостями, бажаними для її виконання, реальна професійна діяльність відповідно до еталонів та норм [10].

Отже, показниками професійної компетентності можна визначити:

- володіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками для успішного виконання практичної діяльності;
- правильне застосування спеціальних знань у практичній діяльності та використання методів і технологій для успішного виконання професійних обов'язків, функцій та завдань;
- результати діяльності спеціаліста та його практичний досвід;
- психолого-індивідуальні якості спеціаліста» [3, с. 67].

Окрім професійної компетентності у роботі соціального педагога застосовуються і педагогічні компетентності, які є *ваговими* у професійній діяльності.

Як зазначає професор А. Крилов, – «майстер педагогічної праці – це, перш за все, висококомпетентний у психолого-педагогічній і власній предметній галузі спеціаліст, який вміє репродукувати на високому рівні професійні знання, навички та вміння». Компетентний педагог інтегрує у собі високий рівень професійних, педагогічних, психологічних та соціальних якостей [8, с. 574].

Р. Овчаров, під педагогічною компетентністю визначає готовність до педагогічної діяльності фахівця та наявність відповідних психологічних якостей (характер, темперамент, тип нервової системи тощо), бажання до нового творчого досягнення власної діяльності та здатність до розвитку творчого потенціалу [10].

Велике значення мають конкретні вузькоспеціальні знання фахівця, оскільки вони виступають базисом формування всієї професійної компетентності та основою педагогічної компетентності (Н. Абульханова). Головним завданням у системі підготовки спеціалістів є забезпечення засвоєння відповідних професійних знань та вмінь, які є основною складовою подальшої професійної діяльності.

Для фахівця соціальної сфери для успішного виконання обов'язків необхідна наявність професійно-педагогічної компетентності, яка забезпечить успішну трудову діяльність. Безперервний розвиток особистості проходить в єдності даних компетенцій, які гарантують досягнення професіоналізму на кожному етапі становлення фахівця, набуваючи нових професійних трансформацій.

Таким чином, професійно-педагогічна компетентність – це якісний показник, який відображає володіння професійними знаннями, вміннями та технологіями та здатністю до професійної діяльності (застосування технологій діяльності та культури комунікації (комунікативної компетентності) соціального педагога щодо об'єктів (клієнтів) соціально-педагогічної діяльності, уміння аналізувати отриману інформацію та використовувати її для практичної роботи щодо досягнення цілей соціально-педагогічної діяльності; аналіз практичного досвіду та забезпечення професійного саморозвитку); формує ціннісні орієнтації та мотиви діяльності; досягнення професійної майстерності та рівня педагогічної творчості.

Професійно-педагогічна компетентність майбутніх соціальних педагогів – це сукупність ключової, базової та спеціальної компетентностей.

Ключові компетентності проявляються у професійній діяльності соціального педагога здатністю вирішувати професійні завдання за допомогою інформації і комунікації в межах правового поля та професійної поведінки, діючи у суспільстві. Базові компетентності відображають особливості певної професійної діяльності, а спеціальні – особливості конкретної наочної чи надпредметної сфери професійної діяльності, які співвідносяться з попередніми компетентностями в конкретній сфері професійної діяльності; тому ці компетентності – є сукупними й взаємопов'язаними.

Саме комунікативна компетентність, як один з аспектів професійної компетентності, є основним інструментом соціального педагога як спеціаліста у професійній діяльності, тому що, є основним механізмом впливу на особистість і суспільство, є засобом комунікації у соціумі і інтегративним інструментом у соціально-педагогічній роботі для виконання професійно-комунікативної діяльності; є головною складовою для вирішення завдань і досягнення мети у професійній діяльності.

Аналізуючи наукову літературу ми дійшли висновку, що важливою складовою у підготовці соціальних педагогів, як професіоналів даної справи є - формування знань про роботу та специфіку роботи; усвідомлення мети, завдань та цілей у професійній діяльності; на кого буде спрямована професійна діяльність, правильне розуміння функцій; відповідність поведінки соціального педагога – професіограмі тощо. Але ключовим аспектом під час процесу професійного становлення на особистісному рівні є формування професійної компетентності фахівця, головним компонентом якої є комунікативна компетентність соціального педагога.

Отже, професійна комунікативна компетентність соціального педагога є показником сформованості професійної складової «Я-концепції». Вона включає в себе систему професійних знань, комунікативних вмінь та навичок, сформованості ціннісних орієнтацій та загальної професійної культури, інтегральних (єдиних) показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності, саморозвитку власної творчої складової фахівця. Зазначимо, що специфіка професійної комунікативної взаємодії майбутніх соціальних педагогів залежить від сформованої готовності і мотивації до виконання професійних обов'язків, використання у професійній діяльності набутих під час навчання професійних знань, вмінь та навичок щодо надання професійної допомоги.

Використана література:

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи : б-ка з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Вашуленко, О. І. Локишина та ін.; під заг. ред. О. В. Овчарук. - К., 2004. - С. 47-52.
2. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2007. — 287 с.
3. Докторович М. О. Професійна компетентність соціального педагога // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 15. частина II – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – С.64-69
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования [Текст] : учеб. пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академия, 2009. – 384 с.
5. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури. : Дис... канд. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2008. — 251 с.

6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З. Н.Курлянд. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2007. — 495 с.
7. Професійна освіта : Словник : навч. посібник / [уклад. С.У. Гончаренко та ін.; ред. Н. Г. Никало]. — К. : Вища школа, 2000. — С. 149.
8. Психология / под ред. А. А. Крылова. — М., 1998. — 243 с.
9. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. — 2004. — № 4. — С. 138-143.
10. Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: шляхи розвитку : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 6 – 8 лютого 2007 р. / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана» / А.М. Колот (ред. кол.). — К. : КНЕУ, 2007. — 610 с.
11. White R. W. Motivatio Reconsidered: The Concept of Competence / Psychological Review. — 1959. — № 66. — P. 297–333.

КОРОТКОВА РАЙСА ИВАНОВНА, КИРМУЦ ЕВГЕНИЙ ОЛЕГОВИЧ.

Профессиональная коммуникативная компетентность как показатель готовности к профессиональной социально-педагогической деятельности.

В статье рассмотрено понятие «компетентности» в аспекте социальной работы; определено понятие «профессиональная компетентность» и охарактеризованы ключевые составляющие профессионализма будущих специалистов социальной сферы: социального педагога и социального работника. Определено, что для успешности социально-педагогической деятельности весомым является социально-педагогическая компетентность как показатель профессионализма. Согласно ключевых и базовых составляющих социально-педагогической компетенции основной составляющей является коммуникативная компетентность, которая и есть показателем сформированности профессиональной составляющей «Я-концепции» и готовности к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессионализм, критерии профессионализма, компетентность, базовые характеристики компетентности, ключевые компетентности, профессиональная компетентность, показатели профессиональной компетентности, профессионально-педагогическая компетентность, коммуникативная компетентность, социальный педагог, социальный работник.

KOROTKOVA RAISA, KIRMUTS YEVHENII. *Professional communicative competence as an indicator of readiness for professional socio-pedagogical activities.*

The article views the term «competence» in aspect of social and educational work; it defines the term «professional competence» and characterizes key components of professionalism of future specialists of social sphere: a social educator and a social worker. It determines that social and pedagogical competence, as an indicator of professionalism, is very important for the successful social and educational activities. According to key and basic components of socio-pedagogical competence, the communicative competence is the main component, which is an indicator of formation of professional component «self-concept» and readiness for professional activities.

Keywords: professionalism, criteria of professionalism, competence, competence basic characteristics, key competence, professional competence, professional competence indicators, professional pedagogical competence, communicative competence, social educator, social worker.